

УДК 343.83:343.851

DOI <https://doi.org/10.51547/ppp.dp.ua/2023.3.22>

Зарадюк Зоряна Валентинівна,

кандидат юридичних наук,

доцент кафедри кримінального права і процесу

Волинського національного університету імені Лесі Українки

ORCID ID: 0000-0002-3364-9565

Карпінська Наталія Володимирівна,

доктор юридичних наук,

професор кафедри кримінального права і процесу

Волинського національного університету імені Лесі Українки

ORCID ID: 0000-0001-9658-3623

ДЕЯКІ ПРОБЛЕМИ ІНДИВІДУАЛЬНОГО ЗАПОБІГАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ ЩОДО ПЕРСОНАЛУ КОЛОНІЙ

SOME PROBLEMS OF INDIVIDUAL PREVENTION OF CRIMES CONCERNING THE PERSONNEL OF THE PENALTY INSTITUTIONS

У статті досліджено проблеми, що впливають на ефективність індивідуального запобігання кримінальним та іншим правопорушенням, які вчиняються персоналом колоній у сфері виконання покарань України. Визначено об'єкти запобіжної діяльності та висловлено думку про те, що варто виокремити індивідуальне запобігання кримінальним правопорушенням у самостійний вид запобіжної діяльності.

Виділено основні проблеми, що впливають на ефективність індивідуального запобігання кримінальним та іншим правопорушенням, які вчиняються персоналом колоній у сфері виконання покарань України.

Вказано, що ефективність позитивного впливу вербальних методів на особистість правопорушника є очевидною і має стати одним із засобів удосконалення прикладних засад індивідуального запобігання кримінальним та іншим правопорушенням з боку державної кримінально-виконавчої служби України та його міжрегіональних управлінь.

Ще однією проблемою, що пов'язана з наданням допомоги потенційним правопорушникам є відсутність у значної кількості осіб з числа персоналу колоній власного житла. У зв'язку з цим, є необхідним завданням держави затвердити програму щодо підвищення соціального захисту персоналу місць позбавлення волі на рівні Верховної Ради України.

Необхідністю є введення у штат кожної колонії посади психолога, який би займався профілактикою професійного «вигорання» персоналу колоній шляхом, зокрема, щомісячного тестування цих суб'єктів та розробляв відповідні заходи у цьому сенсі. Також важливим є підвищення мовної культури та рівня вербального спілкування персоналу колоній як поміж собою, так і із засудженими, що дасть можливість мінімізувати конфліктність цих суб'єктів кримінально-виконавчих правовідносин.

Зазначено форми примусу, як напряду індивідуального запобігання кримінальним та іншим правопорушенням, що вчиняються персоналом колоній в процесі виконання – відбування покарання.

Ключові слова: *установа виконання покарань, кримінальне правопорушення, засуджений, індивідуальне запобігання, запобіжна діяльність.*

The article examines the problems which influence on the effectiveness of individual prevention of criminal and other offenses committed by the personnel of penal institutions in the sphere of penal service of Ukraine. The authors define the objects of preventive activity and express the opinion that individual prevention of criminal offenses should be distinguished into an independent type of preventive activity.

The authors highlight the main problems affecting the effectiveness of individual prevention of criminal and other offenses committed by the staff of penal institutions in the field of penal enforcement in Ukraine.

It is indicated that the effectiveness of the positive impact of verbal methods on the personality of an offender is obvious and should become one of the means of improving the applied principles of individual prevention of criminal and other offenses by the State Penitentiary Service of Ukraine and its interregional departments.

Another problem related to the provision of assistance to potential offenders is the fact that a significant number of colony staff do not have their own homes. In this regard, it is necessary for the state to approve a program to improve the social protection of prison staff at the level of the Verkhovna Rada of Ukraine.

There is a need to introduce a psychologist into the staff of each colony who would be responsible for preventing professional "burnout" of colony staff by, among other things, monthly testing of these subjects and developing appropriate measures in this regard. It is also important to improve the language culture and the level of verbal communication of colony staff both among themselves and with convicts, which will minimize the conflict between these subjects of penal relations.

The authors also identify the forms of coercion as a means of individual prevention of criminal and other offenses committed by the staff of colonies in the course of execution of sentences.

Key words: *penal institution, criminal offense, prisoner, individual prevention, preventive activity.*

Постановка проблеми. Як свідчить практика, щорічно у сфері виконання покарань України вчиняються кримінальні правопорушення з боку персоналу колоній, кількість яких в останній період постійно зростає та набуває загрозливих форм для забезпечення правопорядку у місцях позбавлення волі [1]. Усе це свідчить про неналежний рівень та ефективність запобіжної діяльності у сфері виконання покарань України, про наявність у сучасних умовах складної прикладної проблеми, що потребує вирішення з більш активним використанням наукового потенціалу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У науці є немало праць, присвячених питанням, що пов'язані із запобіганням правопорушенням і злочинам, які вчиняються персоналом ДКВС України у сфері виконання покарань. Зокрема, серед сучасних науковців варто виділити І.Г. Богатирьова, В.В. Василевича, О.А. Гритенко, Ю.В. Кернякевич-Танасійчук, О.Г. Колба, Я.О. Ліховіцького, М.С. Пузирьова, та ін.

Формування цілей статті. Дослідження проблем, що впливають на ефективність індивідуального запобігання кримінальним та іншим правопорушенням, які вчиняються персоналом колоній у сфері виконання покарань України. Розробити системний та комплексний підхід, який повинен включати у своєму змісті заходи профілактики на різних рівнях.

Виклад основного матеріалу дослідження. Індивідуальне запобігання кримінальним та іншим правопорушенням у системі заходів запобіжного характеру, що здійснюється у сфері виконання покарань України посідає особливе місце. У науці під зазначеним видом соціальної профілактики розуміють різновид запобігання кримінальним правопорушенням з боку конкретної особи [2, с. 146].

До об'єктів запобіжної діяльності у вказаному випадку можна віднести:

– особи з числа персоналу установ, які у побуті зловживають спиртними напоями; конфліктують у сім'ях; систематично порушують службову дисципліну; тощо (їх поведінка та спосіб життя осіб з високою імовірністю вчинення кримінального та іншого правопорушення);

– персонал з проявами у виді дрібного хуліганства, систематичного притягання цих осіб до адміністративної відповідальності за порушення Правил дорожнього руху; вчинення дрібних крадіжок; т. ін. (соціальні елементи особистості, які відображають антисуспільну спрямованість особи);

– особи з числа персоналу колоній, які вчиняють насильство щодо засуджених (характеризуються наявністю таких ознак, як: підвищений рівень агресії, роздратованість, конфліктність тощо);

– особи з відсутнім власним житлом; низьким освітнім чи культурним рівнем; з постійним негативним впливом з боку засуджених та «професійним вигоранням» у зв'язку з яким це стає наслідком їх професійної деформації та деградації (несприятливі умови оточуючого середовища та життєвого укладу особи) [3]. Прикладом професійної деформації можна назвати випадок вчинення корупційних правопорушень начальником Західного міжрегіонального управління ДКВС України, генерал-майором внутрішньої служби Д. у 2020 році, за що він був притягнутий до кримінальної відповідальності за ч. 3 ст. 368 КК України.

Варто погодитись з думкою тих науковців, які виокремлюють індивідуальне запобігання кримінальним правопорушенням як самостійний вид запобіжної діяльності [4]. Теорія запобігання злочинності (кримінальних правопорушень) визначає рівні, масштаби та різновиди цієї діяльності, які одночасно є й підставами видової запобіжної діяльності та охоплюваних її різновидами запобіжних заходів [5, с. 326].

Слід погодитись з В. В. Василевичем, який переконливо доводить у своїх працях, що при визначенні предмета кримінальної політики (запобігання кримінальним правопорушенням відноситься до одного з видів її реалізації на практиці) необхідно також спиратися на інтегровані якості соціальної політики держави, положення теорії управління та наукових галузей кримінально-правового і кримінального процесуального циклу (у КПК України, закріплено принцип законності), а також здобутки соціології, педагогіки та психології [6, с. 38], що важливо також і при здійсненні

класифікації діяльності по запобіганню кримінальним та іншим правопорушенням, включаючи й сферу виконання покарань.

До основних проблем, що впливають на ефективність індивідуального запобігання кримінальним та іншим правопорушенням, які вчиняються персоналом колоній у сфері виконання покарань України, можна віднести:

1. Значні прорахунки при проведенні заходів переконання (процесу логічного обґрунтування особам з числа персоналу зазначених КВУ про відмову від кримінальної (протиправної) поведінки, злочинних намірів, антисуспільних настановок [2, с. 146]). Зокрема, ні в особових справах прийнятих на службу (роботу) в ДКВС України осіб, ні в інших матеріалах, які стосувались цієї діяльності та не мали грифу для обмеженого користування (для службового користування, таємно, цілком таємно тощо) не виявлено під час їх аналізу відповідних довідок, які засвідчували б факти здійснення щодо персоналу колоній заходів переконання.

Систематичні бесіди з особами, схильними до вчинення кримінальних та інших правопорушень, щодо соціально-правових наслідків притягнення винних суб'єктів до кримінальної відповідальності [7], особливо в частині впливу її наслідків на подальшу професійну діяльність і кар'єру дітей і близьких родичів (перешкоди на конкурсах по добору кандидатів на службу в правоохоронні органи, суд та інші державні силові структури, т. ін.), а також психологічні, емоційні, фізіологічні та інші «страждання» (обмеження, що витікають з факту затримань), які у статусі підозрюваного та підсудного відчуває будь-який засуджений, без сумніву, могли б зменшити кількість потенційних правопорушників з числа персоналу зазначених КВУ.

На ефективність індивідуального запобігання протиправній поведінці персоналу колоній досить позитивно впливає й включення спеціальних тем з означених питань у навчальні плани підготовки та підвищення кваліфікації персоналу ДКВС України у відповідних навчальних закладах Міністерства юстиції України. На жаль, їх вивчення показало, що ні в навчальних центрах для молодшого начальницького складу, ні в Академії Державної пенітенціарної служби, на базі якої проходять підвищення кваліфікації особи середнього та старшого начальницького складу ДКВС України, у навчальних програмах відсутні теми, що стосуються кримінально-правових та соціальних наслідків притягнення персоналу орга-

нів та установ виконання покарань до кримінальної відповідальності. Вказана тематика також відсутня в підручниках та навчальних посібниках з курсу «Кримінологія» та «Кримінальне право України», що негативно впливає на рівень індивідуального запобігання кримінальним та іншим правопорушенням, які вчиняються у сфері виконання покарань України.

Такі ж бесіди-переконання з особами з числа персоналу колоній можуть проводити і їх близькі родичі, які мають позитивний вплив на цих об'єктів (є моральними авторитетами; з думкою яких рахуються; надають різноманітну підтримку у скрутних життєвих ситуаціях, т. ін.).

Ефективність позитивного впливу вербальних методів на особистість правопорушника є очевидною [7], а отже, має стати одним із засобів удосконалення прикладних засад індивідуального запобігання кримінальним та іншим правопорушенням з боку ДКВС України та його міжрегіональних управлінь.

На сьогодні практика індивідуального запобігання кримінальним та іншим правопорушенням, що вчиняються персоналом колоній у процесі виконання – відбування покарання у виді позбавлення волі на певний строк є зовсім іншою – її суб'єкти фактично відмовились від даної профілактики суспільно небезпечних діянь, а тільки протидіють ним, тобто реагують на факти вже підготовлених до вчинення кримінальних правопорушень (ст. ст. 14-15 КК України), чим не тільки не підвищують рівень ефективності запобіжної діяльності, але й розширюють і до того існуючі величезні межі недовіри суспільства до сфери виконання покарань та низького рівня авторитету роботи (служби) у зазначеній галузі суспільних відносин.

2. Надання допомоги для тих осіб з числа персоналу колоній, поведінка яких та спосіб життя свідчать про високу ймовірність вчинення ними суспільно небезпечних діянь (ст. 11 КК України). У першу чергу, мова ведеться про створення належних умов для отримання особами освіти на рівні бакалавра та магістра, що може бути одним із антикриміногенних заходів (у виді детермінаційних корелянтів) запобіжного спрямування, враховуючи, що у структурі цих правопорушників більшість суб'єктів мають тільки загальну середню освіту. Проте, звичайно (і це показали результати даної наукової розробки), освітній рівень не можна відносити до причинного зв'язку із злочинністю (кримінальними правопорушеннями), але між і першим і другою, без сумніву, є кореляційний зв'язок.

Саме тому, якби деякі особи з числа персоналу колоній мали більш вищий рівень загального розвитку та освіти, то вони ніколи б не змінили свій статус, вчинивши те чи інше кримінальне правопорушення у сфері виконання покарань.

Ще однією проблемою, що пов'язана з наданням допомоги потенційним правопорушникам є відсутність у значної кількості осіб з числа персоналу колоній власного житла. Таким чином, наміри Міністерства юстиції України, що були закріплені з цих питань у Концепції реформування (розвитку) пенітенціарної системи 2017 року, залишились пустими деклараціями через відсутність державного фінансування на будівництво житла для персоналу ДКВС України [8]. Відсутність належної взаємодії Мінюсту та його міжрегіональних управлінь в означеному напрямі з органами місцевого самоврядування і територіальними громадами тільки ускладнює вирішення даної проблеми, а також виступає однією із детермінант, що корелюють вчинення кримінальних та інших правопорушень з боку персоналу колоній.

В таких умовах, затвердженої державної програми щодо підвищення соціального захисту персоналу ДКВС України (на рівні Верховної Ради України у межах Національної доктрини розвитку пенітенціарної системи України, мова про яку все частіше ведеться у науковій літературі [9]) є необхідним та об'єктивно обумовленим завданням держави.

Серед інших видів допомоги, яка має надаватися у межах індивідуальної запобіжної діяльності, є такі:

а) постійне психологічне забезпечення життєдіяльності цих осіб у процесі виконання їх обов'язків в установах виконання покарань (введення у штат кожної колонії посади психолога, який би займався профілактикою професійного «вигорання» персоналу колоній шляхом, зокрема, щомісячного тестування цих суб'єктів та розробляв відповідні заходи у цьому сенсі. До прикладу, якби вчасно психологом було виявлено відхилення у психіці та психології проблеми окремих осіб, то можна було б запобігти вчиненню у 2017 році у Чернігівському СІЗО Центрального міжрегіонального управління ДКВС України катування ув'язнених під варту персоналом цієї установи попереднього ув'язнення, за що вони були притягнуті до кримінальної відповідальності за ч. 1 ст. 127 КК України ;

б) потреба у підвищенні мовної культури та рівня вербального спілкування персоналу колоній як поміж собою, так і із засудженими, що дасть можливість мінімізувати конфліктність цих

суб'єктів кримінально-виконавчих правовідносин, а також знизить застосування до осіб, які тримаються у місцях позбавлення волі, заходів вгамівного характеру, хоча останні дії й передбачені законом (ст. 106 КВК України) [10, с. 271–299];

в) інші, мова про які ведеться у науковій літературі [11, с. 399–436] та які потребують активізації і підвищення рівня ефективності їх реалізації, враховуючи стан злочинності (кримінальної активності) персоналу колоній у сфері виконання покарань України.

3. Особливості реалізації у сучасних умовах примусу, як напряму індивідуального запобігання кримінальним та іншим правопорушенням, що вчиняються персоналом колоній в процесі виконання – відбування покарання. Цей захід до вказаної категорії потенційних правопорушників, як показує практика, у сфері виконання покарань проявляється у формі:

– притягнення осіб з числа персоналу колоній до дисциплінарної відповідальності (як правило, шляхом позбавлення щомісячних преміальних виплат, у той самий час майже не застосовуються такі заходи впливу на правопорушника, як: усне попередження; письмове попередження та інші більш м'якші засоби реагування на протиправну поведінку правопорушників, що не тільки порушує принципи раціональності застосування примусу та справедливості, але й відображає загальну негативну тенденцію, що склалась у сьогоденні у правоохоронній практиці держави, де штраф визнається найефективнішим засобом державного примусу;

– внутрішньої та зовнішньої ротації (переміщення потенційних правопорушників з числа персоналу колоній з однієї посади на іншу як всередині цієї КВУ, так і за її межами (іншу КВУ у межах регіонального управління ДКВС України або УВП іншого міжрегіонального управління; т. ін.);

– скорочення та інші структурні переміни у штаті колонії. У сьогоденні, це, зокрема, обумовило ліквідацію зайвих УВП або «консервації» (тимчасового припинення їх роботи) цих об'єктів системи ДКВС України;

– вирішення питання у судовому порядку про позбавлення потенційних правопорушників батьківських прав, права на управління транспортними засобами, права на законне володіння зброєю, т. ін.;

– використання цих осіб (зокрема, працівників служби нагляду, безпеки та охорони) на постах, які не передбачають безпосереднього спілкування із засудженими та їх близькими родичами або носіння вогнепальної зброї чи спеціальних засобів

забезпечення безпеки (резинових палок; засобів дратівливої дії; кайданків тощо [12]. Практично щорічно кількість застосування сили та спеціальних засобів до засуджених, позбавлених волі, є однаковою, що свідчить про негативну тенденцію насильства, яка не тільки знижує рівень виправно-ресоціалізаційного процесу, але й суттєво нівелює зусилля цих КВУ з питань запобігання кримінальним та іншим правопорушенням, що вчиняються персоналом цих КВУ [10, с. 170–229];

– постійне підвищення фізичної готовності персоналу колоній у ході щотижневих (не рідше 2-х разів на тиждень) занять по службовій підготовці та прийняття щомісячно заліків у цих осіб з цих питань;

– постійне проведення занять у системі підвищення службової підготовки, за результатами яких передбачити своєрідні контрольні та атестаційні заходи;

– інші заходи примусу, які застосовуються до потенційних порушників закону з числа персоналу колоній, мова про які ведеться у наукових джерелах [13] та які потребують активізації.

Висновки. Таким чином, здійснений у цій статті аналіз змісту даного виду запобіжної

діяльності у сфері виконання покарань України показав, що у її змісті існує низка суттєвих проблем, які вкрай негативно впливають на ефективність процесу виконання – відбування покарань у виді позбавлення волі на певний строк, тобто виступають детермінантами, що спричинюють, обумовлюють і корелюють вчинення кримінальних та інших правопорушень з боку персоналу колоній.

Поряд з цим, тільки системний та комплексний підхід, який включає у своєму змісті заходи загальносоціального та спеціально-кримінологічного запобігання, дозволить вивести на новий якісний рівень ефективність індивідуальної запобіжної діяльності, що здійснюється відносно зазначених вище суб'єктів протиправної поведінки у сфері виконання покарань.

При цьому варто також констатувати, що у сьогоденні відповідним суб'єктам кримінологічної профілактики у сфері виконання покарань України слід нарешті відійти від практики «протидії» кримінальним та іншим правопорушенням до діяльності щодо запобігання цим суспільно небезпечним явищам та пріоритетною у ній визнати ранню профілактику.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Про стан правопорядку, ізоляції та нагляду, діяльність підрозділів охорони, пожежної безпеки та воєнізованих формувань Державної кримінально-виконавчої служби України у I кварталі 2021 року. *Режим доступу:* <https://kvs.gov.ua/important-info/for-public/>
2. Кримінологія. Академічний курс. / за заг. ред. О. М. Литвинова. Київ: Видавничий дім «Кондор», 2018. 588 с.
3. Медведєв В. С. Проблеми професійної деформації співробітників органів внутрішніх справ (теоретичні та прикладні аспекти): монографія: Київ: Либідь, 1996. 192 с.
4. Henting H. The criminal and his victim / H. Henting. – New-York: Schocken Books, 1979. 461 p.
5. Закалюк А. П. Курс сучасної української кримінології: теорія і практика: У 3 кн. Київ: Видавничий Дім «Ін Юре», 2007. Кн. 1: Теоретичні засади та історія кримінологічної науки. 424 с.
6. Василевич В. В. Кримінологічна політика України: монографія. Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2020. 435 с.
7. Покарання та його карально-виправний вплив на засуджених, колишніх співробітників правоохоронних органів: монографія / за заг. ред. Т. А. Денисової. Запоріжжя: Просвіта, 2011. 270 с.
8. Концепція реформування (розвитку) пенітенціарної системи України: схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 13 вересня 2017 року № 654-р. *Режим доступу:* <https://zakon.rada.gov.ua>
9. Богатирьов І. Національна програма трансформації кримінально-виконавчої системи в пенітенціарну систему України: проект. Юридичний вісник України. 2020. № 3(1280). С. 7.
10. Колб І. О. Соціально-правова природа застосування в Україні до засуджених, позбавлених волі, заходів вгамування: монографія. Луцьк: видавництво «Терен», 2019. 546 с.
11. Ліховіцький Я. О. Злочини, що вчиняються персоналом Державної кримінально-виконавчої служби України: кримінологічна характеристика та запобігання: монографія. Луцьк: ПП Іванюк В. П., 2017. 584 с.
12. Про затвердження переліку та Правил застосування спеціальних засобів військовослужбовцями Національної гвардії під час виконання службових завдань: постанова Кабінету Міністрів України від 20 грудня 2017 р. № 1024. *Офіційний вісник України*. 2018. № 3. Ст. 117.
13. Новосад Ю. О. Оперативно-розшукові засади запобігання злочинам і правопорушенням, що вчиняються персоналом виправних колоній: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Львів: Львів. Держ. ун-т внутр. справ, 2010. 20 с.